

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»
Інститут гуманітарних та соціальних наук
Катедра української мови
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
Мовознавча комісія Наукового Товариства імени Шевченка

**МОВОЗНАВЧА СПАДЩИНА ЛЕВКА ПОЛЮГИ:
ТРАДИЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**
(ДО 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Монографія

Львів – 2026

Мовознавча спадщина Левка Полюги: традиції та перспективи (до 95-річчя від дня народження) [Електронний ресурс] / відп. ред. Мирослава Гнатюк, Лілія Харчук. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2026. – 580 с.

Колективну монографію присвячено 95-річчю від дня народження Левка Михайловича Полюги. У томі вміщено лінгвістичні дослідження учасників Міжнародної наукової конференції *«Мовознавча спадщина Левка Полюги: традиції та перспективи» (до 95-річчя від дня народження)*, що відбулася 20–21 листопада 2025 року у м. Львові, й зосереджено увагу на основних напрямках розвитку українського мовознавства в контексті осмислення та актуалізації наукової спадщини Левка Михайловича Полюги. Висвітлено питання розвитку лексикології та лексикографії, термінознавства й правопису, історії української мови, граматичної системи, а також дослідження мови письменників як важливого джерела кодифікаційних і стилістичних орієнтирів.

Актуальність праці зумовлена потребою ґрунтовного переосмислення мовознавчої спадщини Левка Полюги як вагомого складника української лінгвістики ХХ століття та необхідністю інтеграції класичних наукових напрацювань у сучасний теоретико-методологічний дискурс. У монографії поєднано синхронійний і діахронійний підходи до аналізу мовних явищ, окреслено нові методологічні можливості інтерпретації текстових і жанрово-стильових вимірів української мови.

Праця спрямована на послідовне зміцнення наукових традицій українського мовознавства через повернення до перевірених часом методологічних засад і водночас їх осучаснення в межах новітніх дослідницьких стратегій. Видання утверджує принцип спадкоємності наукової школи, акцентує на системності аналізу мовних явищ та відповідальності дослідника за інтерпретацію мовного матеріалу. Розгортання міждисциплінарного діалогу відбувається шляхом інтеграції здобутків історичного мовознавства, соціолінгвістики, текстології, етнолінгвістики, ономастики й термінознавства, що дає змогу комплексно осмислити мовні процеси в їхньому культурному, суспільному та інтелектуальному вимірах. У цьому контексті монографія сприяє утвердженню української мовознавчої думки як самодостатньої й концептуально зрілої складової європейського гуманітарного простору, здатної до аргументованого наукового діалогу на міжнародному рівні.

Монографія адресована науковцям, передусім фахівцям у галузі мовознавства, викладачам закладів вищої освіти, здобувачам освіти філологічних спеціальностей. Водночас вона стане корисною для дослідників суміжних гуманітарних дисциплін — істориків, культурологів, літературознавців, — а також для всіх, хто зацікавлений у системному й виважененому осмисленні проблем українського слова, наукової традиції та культурної пам'яті в поступі українського суспільства.

Наукові редактори: Ганна Дидик-Меуш, доктор філологічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, голова Мовознавчої комісії НТШ; **Зоряна Куньч**, кандидат філол. наук, доцент, директор Інституту гуманітарних та соціальних наук НУ «Львівська політехніка»; **Оксана Литвин**, кандидат філол. наук, доцент, завідувач кафедри української мови НУЛП; **Оксана Микитюк**, доктор філол. наук, доцент кафедри української мови НУЛП; **Тетяна Ястремська**, доктор філологічних наук, заступник директора з наукової роботи, старший науковий співробітник відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Рецензенти:

Павло Гриценко, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української мови НАН України

Галина Мацюк, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка

Йоанна Гетка, доктор філологічних наук, доктор габілітований, завідувач Інституту міжкультурних досліджень Центрально-Східної Європи факультету прикладного мовознавства Варшавського університету

Рекомендувала до друку

*Вчена рада Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол №2 від 26.02.2026 року)*

УДК 811.161.2(06)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів, їхню відповідність вимогам чинного правопису та достовірність фактів і статистичних даних несуть автори.

© Автори статей, 2026

© Національний університет «Львівська політехніка», 2026

© Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2026

© Мовознавча комісія Наукового Товариства імені Шевченка, 2026

© Обкладинка – Олег Коваль, 2026

Граматика відповідальности в текстах про Голодомор 1932–1933 років (на матеріалі Сумщини)	
<i>Лілія Харчук, Вікторія Сухенко</i>	467

ЧАСТИНА 7. УКРАЇНСЬКА МОВА В СИНХРОНІЇ ТА ДІАХРОНІЇ: ТЕКСТОВІ ТА ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ВИМІРИ

Порушення мовної норми в технічній документації	
<i>Оксана Литвин</i>	501
Сучасні освітні технології у викладанні української мови як іноземної	
<i>Олена Литвин</i>	522
Лінгвокультурний потенціал авторських прикметникових новотворів колірної семантики (на матеріалі української поезії XX ст.)	
<i>Оксана Радько</i>	535
Структурна організація термінології фотографії	
<i>Юлія Теглівець</i>	558
Військовий дискурс у синхронії та діяхронії: від козацьких літописів до сучасного соціалекту ЗСУ	
<i>Лілія Харчук</i>	580
Морфологічні особливості словозміни прикметників у прижиттєвих виданнях поезії Івана Франка	
<i>Ірина Шмілик</i>	609
FORGOTTEN NAMES: LUKA LUTSIV: A STUDY OF THE DIASPORA PERIOD OF HIS CREATIVE WORK	
<i>Solomiia-Mariia Kovaliv</i>	630

ГРАМАТИКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ТЕКСТАХ ПРО ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУМЩИНИ)

Анотація. У статті здійснено комплексний лінгвістичний аналіз офіційно-ділових документів доби Голодомору 1932–1933 років на матеріалі Сумщини крізь призму граматики відповідальності. Запропоновано авторське трактування граматики відповідальності як багаторівневої мовної категорії, що охоплює граматичні, лексичні, синтаксичні та дискурсивні механізми експлікації, модифікації або приховування суб'єкта дії й розподілу відповідальності в тексті. Матеріалом дослідження стали опубліковані архівні документи радянських органів влади, які регламентували проведення хлібозаготівельної кампанії 1932–1933 років, а також окремі усні свідчення очевидців, залучені для зіставлення офіційної та індивідуальної моделей мовної репрезентації відповідальності.

Установлено, що офіційно-діловий дискурс послідовно реалізує систему взаємопов'язаних мовних механізмів, спрямованих на конструювання офіційної картини реальності. До них належать граматика наказу, оцінна лексика як засіб мовного конструювання вини, воєнна концептуалізація хлібозаготівельної кампанії, колективне конструювання відповідальності, бюрократична абстракція та мовне замовчування голоду. Доведено, що системне використання інфінітивних конструкцій, безособових моделей, адміністративної термінології, воєнної метафорики, колективних номінацій і процесуальної лексики сприяє деагентивації виконавця, деперсоналізації гуманітарної катастрофи та легітимації адміністративно-репресивної політики.

Обґрунтовано, що граматика відповідальності в офіційно-ділових документах доби Голодомору функціонує не лише як засіб організації висловлення, а як один із механізмів мовного конструювання історичної пам'яті, розподілу вини та формування офіційної моделі реальності. Запропонований підхід розширює можливості лінгвістичного аналізу історичних документів і може бути використаний у подальших дослідженнях адміністративного дискурсу, політичної лінгвістики, критичного дискурс-аналізу та лінгвістики пам'яті.

Ключові слова: Голодомор 1932–1933 років, офіційно-діловий дискурс, граматика відповідальності, критичний дискурс-аналіз, мовна репрезентація, історична пам'ять, бюрократичний дискурс, мовне конструювання відповідальності, адміністративна комунікація, Сумщина.

¹ **Лілія Харчук**, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка», E-mail: liliia.v.kharchuk@lpnu.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0063-1956>

² **Вікторія Сухенко**, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та історії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, E-mail: viktoriya.suhenko@hneu.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8775-6999>

THE GRAMMAR OF RESPONSIBILITY IN TEXTS ON THE HOLODOMOR OF 1932–1933: EVIDENCE FROM THE SUMY REGION

Summary. This article presents a comprehensive linguistic analysis of official administrative documents from the Holodomor of 1932–1933 based on materials from the Sumy region through the perspective of the grammar of responsibility. The study proposes an original interpretation of the grammar of responsibility as a multi-level linguistic category encompassing grammatical, lexical, syntactic, and discursive mechanisms that explicate, modify, or conceal the agent of an action and distribute responsibility within a text. The research is based on published archival documents produced by Soviet authorities during the grain procurement campaign of 1932–1933, while selected eyewitness testimonies are used as comparative material to contrast official and individual models of representing responsibility.

It has been established that official-administrative discourse consistently employs an interconnected system of linguistic mechanisms aimed at constructing an official representation of reality. These mechanisms include the grammar of command, evaluative lexis as a means of linguistically constructing guilt, the military conceptualization of the grain procurement campaign, the collective construction of responsibility, bureaucratic abstraction, and the linguistic silencing of famine. The study demonstrates that the systematic use of infinitival constructions, impersonal patterns, administrative terminology, military metaphor, collective nominations, and procedural lexis contributes to the deagentivization of perpetrators, the depersonalization of the humanitarian catastrophe, and the legitimization of administrative and repressive policies.

The study demonstrates that, in official documents of the Holodomor period, the grammar of responsibility functions not merely as a means of organizing utterances but also as a mechanism for constructing historical memory, distributing guilt, and shaping an official model of reality. The proposed approach expands the possibilities of linguistic analysis of historical documents and may be applied in further research on administrative discourse, political linguistics, critical discourse analysis, and memory studies.

Keywords: Holodomor of 1932–1933, official administrative discourse, grammar of responsibility, critical discourse analysis, linguistic representation, historical memory, bureaucratic discourse, linguistic construction of responsibility, administrative communication, Sumy region.

Вступ

Голодомор 1932–1933 років належить до тих історичних подій, осмислення яких давно вийшло за межі історіографії та потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує історичні, мовознавчі, культурологічні й дискурсивні студії. Дослідження цієї трагедії передбачає аналіз не лише історичних фактів, а й механізмів мовної репрезентації насильства, пам'яті та відповідальності.^{3 4}

³Assmann A. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge Cambridge University Press, 2011. 408 p.

Особливо виразно це простежується в текстах, присвячених Голодомору. Офіційно-ділові документи радянської доби, адміністративні розпорядження й статистичні звіти демонструють послідовне прагнення до граматичного усунення суб'єкта дії.^{5 6} Насильницькі дії подаються як безособові процеси, адміністративні процедури або об'єктивні соціально-економічні явища. Водночас усні свідчення очевидців, навпаки, тяжіють до персоналізації відповідальності, називаючи конкретних виконавців, локальних представників влади, активістів чи уповноважених, які безпосередньо здійснювали вилучення продовольства, обшуки, репресивні заходи та інші дії, що призвели до масового голоду.

Різні типи текстів репрезентують різноспрямовані моделі граматичної організації відповідальності. Якщо радянський офіційний дискурс систематично використовує пасивні конструкції, безособові речення, номіналізації та інші засоби деагентивації, що розмивають або приховують виконавця дії, то наративи очевидців відновлюють агентність, повертаючи в текст конкретного діяча та причинно-наслідкові зв'язки між дією і її виконавцем.⁷

У цьому контексті доцільно говорити про граматику відповідальності як сукупність граматичних засобів, за допомогою яких текст експлікує, приховує або перерозподіляє відповідальність між учасниками подій, визначає співвідношення між виконавцем, дією та її наслідками. Такий підхід дає змогу розглядати граматичну організацію висловлення не лише як формальну мовну категорію, а як один із механізмів конструювання історичної пам'яті.⁸

Матеріалом дослідження стали опубліковані архівні документи, що відображають діяльність радянських органів влади на території Сумщини в 1932–1933 роках.⁹ Окремі спогади очевидців залучено як контекстуальний матеріал для зіставлення офіційної та індивідуальної моделей мовної репрезентації відповідальності.¹⁰

Мета дослідження полягає у виявленні граматичних механізмів експлікації та приховування відповідальності в текстах про Голодомор 1932–1933 років на матеріалі Сумщини, а також у з'ясуванні їхньої ролі у формуванні історичної пам'яті та дискурсивної репрезентації осмислення трагедії.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше офіційно-ділові документи доби Голодомору проаналізовано крізь призму граматики відповідальності як комплексної мовної категорії, яка виконує не лише

⁴ Ricoeur P. *Memory, History, Forgetting*. Chicago : University of Chicago Press, 2004. 642 p.

⁵ Fairclough N. *Language and Power*. 3rd ed. London ; New York : Routledge, 2015. 288 p.

⁶ van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.

⁷ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.

⁸ Halliday M. A. K., Matthiessen C. M. I. M. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2014. 808 p.

⁹ *Цифровий архів Голодомору. Сумська область* / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

¹⁰ *Голодомор на Сумщині у спогадах очевидців : збірник матеріалів* / упоряд. С. В. П'ятаченко. Книга 1. Суми : Видавництво «МакДен», 2008. 168 с.; *Голодомор на Сумщині у спогадах очевидців : збірник матеріалів* / упоряд. С. В. П'ятаченко. Книга 2. Суми : Видавництво «МакДен», 2008. 184 с.

текстоорганізаційну, а й когнітивно-дискурсивну функцію, що охоплює граматичні, лексичні та дискурсивні механізми конструювання офіційної реальності.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні поняття граматики відповідальності як мовної категорії, що забезпечує конструювання причинно-наслідкових зв'язків між суб'єктом, дією та її наслідками в офіційно-діловому дискурсі. Практичне значення роботи визначається можливістю використання її результатів у подальших мовознавчих, історико-дискурсивних і міждисциплінарних дослідженнях Голодомору, а також у викладанні курсів із дискурсології, лінгвістики тексту, історії української мови та культури пам'яті.

Огляд наукової літератури

Проблематика Голодомору 1932–1933 років належить до найбільш комплексно досліджених напрямів сучасної гуманітаристики. Вагомий внесок у вивчення причин, перебігу та наслідків Голодомору зробили праці Роберта Конквеста, Енн Ешплбом, Роберта Девіса, Стівена Віткрофта, Нормана Наймарка, Тімоті Снайдера, Станіслава Кульчицького та інших дослідників.¹¹ У цих студіях Голодомор розглядається як наслідок цілеспрямованої політики радянської влади, що поєднувала економічний примус, політичний терор, репресивні адміністративні механізми та ідеологічний контроль. Праці названих авторів сформували сучасне наукове розуміння історичного контексту функціонування офіційно-ділових документів, у яких відображено процес реалізації хлібозаготівельної кампанії.

В українському мовознавстві дедалі активніше розвиваються дослідження мовної репрезентації Голодомору. Науковці аналізують усні свідчення очевидців, меморіальні тексти, художню літературу, історичну публіцистику, сучасний медіадискурс, а також мовні механізми формування історичної пам'яті. Особливу увагу дослідники приділяють лексиці травми, мовним засобам репрезентації колективної пам'яті, дискурсивним практикам осмислення історичної катастрофи, а також специфіці мовної організації усних свідчень очевидців.¹² Водночас основним матеріалом таких досліджень

¹¹ Applebaum A. *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*. London : Allen Lane, 2017. 496 p.; Conquest R. *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*. New York : Oxford University Press, 1986. 412 p.; Davies R. W., Wheatcroft S. G. *The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931–1933*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. 555 p.; Naimark N. M. *Stalin's Genocides*. Princeton : Princeton University Press, 2010. 192 p.; Snyder T. *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. New York : Basic Books, 2010. 524 p.; Кульчицький С. В. *Голодомор 1932–1933 рр. в Україні як геноцид: труднощі усвідомлення*. Київ : Наш час, 2008. 424 с.; Кульчицький С. В. *Червоний виклик. Історія комунізму в Україні*. Київ : Темпора, 2013. Кн. 2.

¹² Assmann A. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 408 p.; Assmann J. *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 392 p.; Halbwachs M. *On Collective Memory*. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 244 p.; Ricoeur P. *Memory, History, Forgetting*. Chicago : University of Chicago Press, 2004. 642 p.; Сухенко В. Г., Харчук Л. В. Мовні стратегії осмислення Голодомору на Сумщині 1932–1933 років в усних наративах очевидців. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2026. № 13. С. 49–55. <https://doi.org/10.32782/philspu/2026.13.7>; Сухенко В., Харчук Л. Джерела

залишаються тексти, в яких трагедія вже безпосередньо вербалізована, насамперед спогади очевидців, художні твори та публіцистика.

Офіційно-ділові документи 1932–1933 років значно рідше ставали предметом спеціального лінгвістичного аналізу.¹³ Переважно їх використовували історики як джерело фактографічної інформації про перебіг хлібозаготівельної кампанії, діяльність місцевих органів влади та механізми реалізації репресивної політики. Натомість їхня мовна організація, граматична структура, лексичний склад, синтаксичні моделі та дискурсивні стратегії залишалися на периферії наукової уваги. Це особливо стосується дослідження тих мовних засобів, за допомогою яких офіційний документ формує уявлення про відповідальність, норму, вину, покарання й адміністративний контроль.

Теоретичним підґрунтям пропонованої розвідки стали положення сучасного критичного дискурс-аналізу, представлені в працях Теуна ван Дейка, Нормана Феркло, Рут Водак, Пола Чілтона, які розглядають мову як один із провідних механізмів соціального конструювання реальності. У межах цього підходу граматичні, лексичні та синтаксичні засоби інтерпретуються не як нейтральні елементи мовної системи, а як інструменти формування владних відносин, легітимації політичних рішень, конструювання соціальних ролей і розподілу відповідальності. Саме такий підхід відкриває можливість аналізувати архівні документи доби Голодомору не лише як історичні джерела, а як специфічний тип адміністративного дискурсу, що активно формує офіційну мовну картину світу.¹⁴

Окрему методологічну цінність для дослідження мають сучасні праці з лінгвістики пам'яті, політичної лінгвістики та дискурсології, в яких простежено взаємозв'язок між мовою, владою та історичною пам'яттю. Вони переконливо засвідчують, що мовні засоби не лише відображають суспільну реальність, а й активно беруть участь у її конструюванні, визначаючи способи осмислення

пам'яті: голодомор 1932–1933 років на Сумщині в архівних та опублікованих матеріалах. *Народознавчі зошити*. 2026. № 2 (188). С. 305–312. <https://doi.org/10.15407/nz2026.02.305>; Харчук Л. В., Сухенко В. Г. Межі дозволеної правди: мовні стратегії репрезентації Голодомору в регіональних офіційно-ділових текстах Сумщини. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2026. Вип. 1 (106). С. 237–248. [https://doi.org/10.35433/philology.1\(106\).2026.237-248](https://doi.org/10.35433/philology.1(106).2026.237-248)

¹³ Власенко В. М. Голодомор 1932–1933 рр. на Сумщині (до 75-х роковин національної трагедії). *Сумський історико-архівний журнал*. 2008. № IV–V. С. 29–70; *Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні*. Сумська область. Суми : Собор, 2008. 920 с. URL: https://holodomormuseum.org.ua/wpcontent/uploads/2019/10/sumska_obl.pdf (дата звернення: 18.01.2026); Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

¹⁴ Chilton P. *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London ; New York : Routledge, 2004. 226 p.

Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.; Fairclough N. *Language and Power*. 3rd ed. London ; New York : Routledge, 2015. 288 p.; van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.; van Dijk T. A. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 287 p.; Wodak R. *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London : Sage, 2015. 280 p.; Wodak R., Meyer M. (Eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 3rd ed. London : Sage, 2016. 328 p.

історичних подій, розподіл соціальних ролей і формування колективної пам'яті. Такий підхід дає змогу розглядати офіційно-ділові документи не як нейтральні носії інформації, а як інструмент реалізації державної політики на мовному рівні.¹⁵

Попри значну кількість історичних, політологічних і мовознавчих досліджень, офіційно-ділові документи 1932–1933 років практично не аналізували крізь призму граматики відповідальності. Недостатньо дослідженими залишаються передусім мовні механізми, за допомогою яких адміністративний дискурс конструює суб'єкта відповідальності, легітимує владні рішення, деперсоналізує гуманітарну катастрофу, формує образ винного, використовує воєнну концептуалізацію господарських процесів і реалізує стратегії мовного замовчування голоду. Отже, аналіз наукової літератури засвідчує наявність виразної дослідницької лакуни, пов'язаної з відсутністю комплексного лінгвістичного аналізу офіційно-ділових документів доби Голодомору як особливого типу адміністративного дискурсу. Заповнення цієї лакуни становить основне завдання пропонованого дослідження, у якому архівні документи вперше комплексно розглянуто крізь призму граматичних, лексичних і дискурсивних механізмів конструювання відповідальності.¹⁶

Саме це зумовлює **актуальність** пропонованого дослідження. Аналіз наукової літератури засвідчує необхідність комплексного лінгвістичного дослідження офіційно-ділових документів доби Голодомору крізь призму граматики відповідальності. Такий підхід уможливорює з'ясування як граматичні, лексичні та дискурсивні засоби беруть участь у конструюванні офіційної картини реальності, розподілі відповідальності, формуванні образу винного, легітимації адміністративних рішень і мовному замовчуванні гуманітарної катастрофи.

Грамматика відповідальності як об'єкт лінгвістичного дослідження

Термін *граматика відповідальності* в цьому дослідженні використано для позначення сукупності граматичних засобів, за допомогою яких текст експлікує, розподіляє, модифікує або приховує відповідальність за певну дію та її наслідки. Йдеться не про окрему граматичну категорію у вузькому мовознавчому розумінні, а про функціональний комплекс морфологічних, синтаксичних і текстотвірних засобів, що визначають спосіб репрезентації

¹⁵ Assmann A. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 408 p.; Assmann J. *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 392 p.; Halbwachs M. *On Collective Memory*. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 244 p.; Ricoeur P. *Memory, History, Forgetting*. Chicago : University of Chicago Press, 2004. 642 p.

¹⁶ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.; van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.; van Dijk T. A. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 287 p.; Wodak R., Meyer M. (Eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 3rd ed. London : Sage, 2016. 328 p.; Власенко В. М. Голодомор 1932–1933 рр. на Сумщині (до 75-х роковин національної трагедії). *Сумський історико-архівний журнал*. 2008. № IV–V. С. 29–70; Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

суб'єкта дії, характер його взаємодії з іншими учасниками події та ступінь експлікації агентності.¹⁷

Будь-яке повідомлення про історичну подію передбачає граматичний вибір. Один і той самий факт може бути представлений як дія конкретного виконавця (*активісти вилучили зерно*), як дія без чітко названого суб'єкта (*зерно було вилучене*) або як абстрактний процес (*відбулося вилучення зерна*). Залежно від обраної граматичної моделі змінюється не лише синтаксична організація висловлення, а й спосіб інтерпретації самої події, оскільки відповідальність може бути локалізована, перерозподілена або повністю елімінована з тексту.¹⁸

Отже, граматична структура висловлення не є нейтральною щодо інтерпретації історичної реальності. Вона визначає співвідношення між суб'єктом, дією та її наслідками, актуалізує або приховує агентність і тим самим впливає на формування причинно-наслідкових зв'язків. У цьому розумінні граматики постає не лише засобом організації мовлення, а й одним із механізмів концептуалізації історичного досвіду.¹⁹

Особливого значення граматики відповідальності набуває в текстах про Голодомор 1932–1933 років. У документах радянського офіційно-ділового дискурсу систематично використовуються мовні засоби, що розмивають або елімінують суб'єкта дії, тоді як усні свідчення очевидців, навпаки, прагнуть до максимальної конкретизації виконавців, їхніх дій та відповідальності за вчинене. Саме зіставлення цих двох моделей мовної репрезентації становить теоретичне підґрунтя пропонованого дослідження.

Граматичні механізми експлікації та приховування відповідальності

Граматичне конструювання відповідальності реалізується через систему взаємопов'язаних мовних механізмів, що визначають ступінь експлікації суб'єкта дії, характер його взаємодії з іншими учасниками ситуації та спосіб представлення причинно-наслідкових зв'язків. Незважаючи на різноманітність граматичних засобів, їх можна об'єднати за спільною функцією – участю у формуванні або трансформації агентної структури висловлення.

Одним із провідних механізмів є експлікація агента, за якої виконавець дії безпосередньо названий у тексті й оформлений як граматичний підмет. Така організація висловлення забезпечує чіткий причинно-наслідковий зв'язок між суб'єктом, його дією та її результатом, унаслідок чого відповідальність набуває максимальної визначеності.

Протилежний принцип реалізується через деагентивацію, тобто послаблення або усунення граматичного вираження виконавця дії. У цьому випадку дія зберігається як центральний компонент повідомлення, однак її

¹⁷ Halliday M. A. K., Matthiessen C. M. I. M. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2014. 808 p.; Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. Stanford : Stanford University Press, 1987. 516 p.

¹⁸ van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.; van Dijk T. A. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 287 p.

¹⁹ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.

суб'єкт відходить на периферію тексту або повністю зникає з його поверхневої структури. Подібний ефект може досягатися різними граматичними засобами, однак усі вони виконують спільну дискурсивну функцію – зменшують ступінь персоналізації відповідальності.

Важливо, що експлікація та деагентивація не становлять взаємовиключних категорій. Між ними існує низка проміжних моделей, у яких відповідальність не елімінується повністю, а лише модифікується. Зокрема, конкретний виконавець може замінюватися узагальненим колективним суб'єктом, адміністративною інституцією, абстрактною номінацією або граматично імпліцитною позицією, що підлягає реконструкції лише з ширшого контексту.

Саме тому доцільно розглядати граматичне конструювання відповідальності як континуум, крайніми полюсами якого є повна експлікація агента та його повна деагентивація. Різні граматичні конструкції посідають на цій шкалі неоднакове місце, відображаючи різний ступінь відкритості тексту щодо називання виконавця дії. Такий підхід дозволяє аналізувати мовні явища не ізольовано, а як взаємопов'язані засоби реалізації єдиної комунікативної стратегії.

Саме ця модель є методологічною основою подальшого аналізу текстів про Голодомор 1932–1933 років. Вона дає змогу простежити, як різні типи джерел за допомогою граматичних засобів не лише повідомляють про історичні події, а й по-різному конструюють уявлення про їхніх учасників, виконавців та відповідальних.

Граматичне конструювання відповідальності як спосіб репрезентації історичних подій

Граматичне конструювання відповідальності розглядаємо як процес мовного оформлення повідомлення, у межах якого визначається ступінь експлікації суб'єкта дії та характер його участі в описуваній події. Відповідальність у такому розумінні є не лише позамовною етичною чи історичною категорією, а й результатом граматичної організації тексту, що реалізується через вибір синтаксичних конструкцій, морфологічних форм і способів номінації учасників події.²⁰

Функціональний підхід дає змогу аналізувати граматичні явища не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи дискурсивної стратегії. Пасивні конструкції, безособові речення, номіналізації, узагальнено-особові моделі та синтаксичне усунення виконавця дії можуть виконувати спільну комунікативну функцію – послаблювати або приховувати експлікацію відповідальності. Натомість активні конструкції, особові форми дієслова, конкретна суб'єктна номінація та лексична конкретизація виконавця актуалізують агентність і забезпечують чіткий причинно-наслідковий зв'язок між дією та її суб'єктом.

²⁰ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.; Fairclough N. *Language and Power*. 3rd ed. London ; New York : Routledge, 2015. 288 p.; van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.; van Dijk T. A. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 287 p.; Wodak R., Meyer M. (Eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 3rd ed. London : Sage, 2016. 328 p.

Такий підхід особливо продуктивний для аналізу текстів, що репрезентують масове насильство й політичні репресії. У них граматичний вибір безпосередньо впливає на сприйняття причин трагедії, визначення її виконавців і характер розподілу відповідальності. Саме тому дослідження граматичної організації офіційно-ділових документів доби Голодомору дає змогу простежити не лише особливості мовної будови текстів, а й механізми конструювання офіційної картини реальності, в якій відповідальність може локалізуватися, перерозподілятися або приховуватися.

Методологічні засади дослідження граматики відповідальності

Методологічною основою дослідження є функціональний підхід до аналізу граматичної організації тексту, відповідно до якого мовні засоби розглядаються не ізольовано, а в їхній комунікативній взаємодії. Предметом аналізу є не окремі граматичні категорії як елементи мовної системи, а їхня участь у конструюванні відповідальності, зокрема в репрезентації суб'єкта дії, розподілі агентних ролей і формуванні причинно-наслідкових зв'язків між подіями та їхніми виконавцями.²¹

Комплексний характер дослідження передбачає аналіз мовних одиниць різних рівнів – морфологічних форм, синтаксичних конструкцій, способів номінації учасників події та особливостей організації висловлення. Усі вони розглядаються як взаємопов'язані елементи єдиного механізму граматичного конструювання відповідальності, а основним об'єктом дослідження виступає їхня функція в конкретному тексті.²²

Методика дослідження ґрунтується на зіставленні двох типів джерел – офіційно-ділових документів радянської доби та усних свідчень очевидців Голодомору. Таке зіставлення дає змогу виявити закономірності функціонування граматичних механізмів у різних дискурсивних практиках. Якщо офіційно-діловий дискурс тяжіє до деагентивації, бюрократичної абстракції та послаблення експлікації відповідальності, то усні наративи демонструють протилежну тенденцію – конкретизацію суб'єкта дії, персоналізацію відповідальності та відновлення причинно-наслідкових зв'язків між дією й виконавцем.²³

У процесі аналізу кожне висловлення розглядається як цілісна комунікативна структура, у межах якої визначаються спосіб вираження виконавця дії, характер його граматичної репрезентації, ступінь експлікації

²¹ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.; Halliday M. A. K., Matthiessen C. M. I. M. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2014. 808 p.; van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.

²² Halliday M. A. K., Matthiessen C. M. I. M. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2014. 808 p.; Hopper P. J., Thompson S. A. Transitivity in Grammar and Discourse. *Language*. 1980. Vol. 56, No. 2. P. 251–299; Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. Stanford : Stanford University Press, 1987. 516 p.

²³ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.; van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.; van Dijk T. A. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 287 p.; Wodak R., Meyer M. (Eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 3rd ed. London : Sage, 2016. 328 p.

відповідальності та взаємозв'язок між суб'єктом, дією і її наслідками. Це уможлиблює перехід від опису окремих граматичних явищ до виявлення функціональних моделей, що визначають мовну організацію текстів про Голодомор.²⁴

Аналітична модель дослідження передбачає послідовне вивчення текстового матеріалу за такими параметрами: спосіб вираження суб'єкта дії, характер його граматичної репрезентації, засоби експлікації або деагентивації виконавця дії, тип синтаксичної організації висловлення та ступінь мовної локалізації відповідальності. Сукупність цих параметрів забезпечує системний аналіз граматичних механізмів конструювання відповідальності незалежно від жанрової чи дискурсивної належності тексту.²⁵

Аналітична модель дослідження граматики відповідальності

Запропонована концепція граматики відповідальності потребує цілісної процедури аналізу текстового матеріалу, яка дала б змогу простежити взаємодію різнорівневих мовних засобів у процесі конструювання відповідальності. Із цією метою розроблено аналітичну модель (рис. 1), що забезпечує єдиний алгоритм інтерпретації офіційно-ділових документів і усних свідчень очевидців Голодомору.²⁶

В основу моделі покладено принцип послідовного переходу від історичної події до її мовної репрезентації та подальшого суспільного осмислення. Вихідним рівнем аналізу є реальна історична подія – Голодомор 1932–1933 років, яка в різних типах текстів набуває різного мовного оформлення. Наступний рівень охоплює мовну репрезентацію події, де взаємодіють морфологічні, синтаксичні та лексико-номінативні засоби, що формують граматичну структуру висловлення.²⁷

Центральним компонентом моделі є граматичне конструювання відповідальності, яке розглядаємо як результат взаємодії всіх мовних засобів тексту. На цьому рівні визначається, чи сприяє конкретна конструкція експлікації суб'єкта дії, чи, навпаки, реалізує різні форми деагентивації. Отже, окремі граматичні явища аналізуються не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи єдиного механізму мовної репрезентації історичної події.²⁸

²⁴ van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.; van Dijk T. A. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 287 p.

²⁵ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.; Halliday M. A. K., Matthiessen C. M. I. M. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2014. 808 p.; van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.

²⁶ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.; van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.

²⁷ Halliday M. A. K., Matthiessen C. M. I. M. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2014. 808 p.; Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. Stanford : Stanford University Press, 1987. 516 p.; van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.

²⁸ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.; van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan,

Запропонована модель передбачає континуальний характер репрезентації відповідальності. Між двома полюсами – повною експлікацією агента та повною деагентивацією – розташовано низку проміжних моделей, у яких відповідальність може частково локалізуватися, перерозподілятися або модифікуватися. Такий підхід дає змогу відмовитися від бінарного поділу конструкцій на «агентні» й «безагентні» та розглядати мовну репрезентацію відповідальності як безперервний функціональний континуум.²⁹

Практична реалізація моделі здійснюється через аналіз кожного висловлення за п'ятьма взаємопов'язаними параметрами: наявність агента, спосіб його мовної репрезентації, граматичні засоби реалізації конструкції, ступінь локалізації відповідальності та дискурсивний ефект, який створює відповідна мовна модель. Сукупність цих параметрів забезпечує комплексний аналіз граматичної організації тексту та уможливорює зіставлення різних типів джерел за єдиними критеріями.³⁰

Запропонована аналітична модель має універсальний характер і може бути використана для дослідження не лише текстів про Голодомор, а й інших історичних, політичних та меморіальних дискурсів, у яких мовні засоби беруть участь у конструюванні відповідальності. У межах цієї розвідки вона слугує методологічною основою подальшого аналізу офіційно-ділових документів і усних свідчень очевидців, забезпечуючи системне виявлення граматичних, лексичних і дискурсивних механізмів репрезентації історичної відповідальності.³¹

2008. 320 p.; van Dijk T. A. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 287 p.

²⁹ van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.; van Dijk T. A. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 287 p.; Wodak R., Meyer M. (Eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 3rd ed. London : Sage, 2016. 328 p.

³⁰ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.; Halliday M. A. K., Matthiessen C. M. I. M. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2014. 808 p.; van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.

³¹ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.; Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.; Wodak R., Meyer M. (Eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 3rd ed. London : Sage, 2016. 328 p.

Рис. 1. Аналітична модель дослідження граматики відповідальності в текстах про Голодомор 1932–1933 років.

Грамматика відповідальності як інструмент мовної репрезентації історичної пам'яті

У текстах, що репрезентують історичні події, граматична організація висловлення виконує значно ширшу функцію, ніж забезпечення синтаксичної зв'язності чи формальне оформлення повідомлення. Вона бере участь у формуванні способів інтерпретації минулого, визначає характер причинно-наслідкових зв'язків між подіями та їхніми учасниками, а також впливає на мовне осмислення історичної відповідальності. Історична пам'ять формується не лише через добір фактів, а й через способи їхньої мовної репрезентації. Одна й та сама подія може бути представлена як результат дій конкретної особи, діяльності певної інституції, наслідок колективних рішень або безособовий історичний процес. Саме тому вибір граматичної моделі безпосередньо визначає, кого текст позиціонує як виконавця події, а кого залишає поза межами відповідальності.

Особливо виразно ця закономірність простежується в текстах про Голодомор 1932–1933 років. Офіційно-діловий дискурс радянської доби послідовно тяжіє до деагентивації: за допомогою пасивних конструкцій, безособових речень, номіналізацій і колективних номінацій виконавець дії відсувається на периферію висловлення або повністю зникає з його структури. Унаслідок цього трагедія постає як безособовий адміністративний процес, в якому причинно-наслідкові зв'язки між дією та її суб'єктом поступово розмиваються.

Натомість усні свідчення очевидців репрезентують протилежну мовну модель. Для них характерні конкретизація суб'єкта, чітка локалізація відповідальності та послідовне відновлення зв'язку між виконавцем і наслідками його дій. Називаючи конкретних осіб, свідки не лише фіксують

історичні факти, а й відновлюють порушену в офіційному дискурсі агентну структуру події. Саме тому граматика в таких текстах виконує не лише номінативну, а й меморіальну функцію, зберігаючи індивідуальний досвід і повертаючи історичній пам'яті її персоніфікований вимір.

Отже, граматика відповідальності постає одним із визначальних механізмів мовного конструювання історичної пам'яті. Вона визначає не лише спосіб організації висловлення, а й характер інтерпретації історичної реальності, впливаючи на те, кого текст називає відповідальним, кого приховує за адміністративними формулами та як вибудовує взаємозв'язок між історичною подією і її мовною репрезентацією.

Саме таку систему мовного конструювання відповідальності репрезентують офіційно-ділові документи доби Голодомору. Попри різноманітність граматичних конструкцій, усі вони підпорядковані спільній комунікативній стратегії – послабленню або усуненню експлікації агента. Відповідальність послідовно переноситься з конкретного виконавця на абстрактні адміністративні категорії – **план, виконання, кампанію, мобілізацію, заготівлю, стан роботи**, – унаслідок чого гуманітарна катастрофа набуває ознак керованого господарського процесу.

Показово, що вже в документах 1932 року простежується поступова трансформація мовної організації офіційного дискурсу: від фіксації сумнівів щодо реалістичності хлібозаготівельних планів і усвідомлення можливих наслідків – до категоричних приписів, наказових формулювань та адміністративних рішень, які не допускають обговорення. Саме ця зміна становить один із найвиразніших виявів граматики відповідальності, адже місце людського прогнозу й моральної оцінки посідають мовні конструкції, що легітимують виконання державного рішення незалежно від його наслідків. Цей процес особливо виразно простежується в протоколі засідання правління сільськогосподарської артілі «Червона Армія» с. Гарбарі Лебединського району від 3 серпня 1932 року,³² в якому в межах одного тексту співіснують дві принципово різні моделі мовної репрезентації відповідальності. Під час обговорення учасники засідання активно використовують оцінні та прогностичні конструкції: *«урожай хліба плохий»*, *«плана прийнять цілком не можна»*, *«тоді народ зостанеться голодний, за що прийдеться відповідати перед масою»*, *«план хлібозаготівлі дуже великий»*, *«план хлібозаготівлі непосильний»*. Усі ці висловлення поєднує спільна граматична особливість: вони не лише оцінюють ситуацію, а й прогнозують її наслідки. Майбутній стан *«народ зостанеться голодний»* репрезентовано як прямий результат ухвалення запропонованого рішення, а конструкція *«прийдеться відповідати перед масою»* експлікує відповідальність як закономірний наслідок дій конкретних виконавців. У цьому фрагменті відповідальність ще не відокремлена від суб'єкта: вона осмислюється як моральний і суспільний обов'язок тих, хто ухвалює рішення.

Показово, що вже в тексті ухвали ця модель докорінно змінюється. Місце оцінних суджень посідає ланцюг інфінітивних конструкцій: *«визначити за*

³² Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

реальний і ствердить», «закінчити», «утворити», «доручити», «покласти», «вести рішучу боротьбу», «викликати», «організувати», «проводити». Домінування інфінітива є не лише синтаксичною особливістю документа, а й важливим механізмом граматики відповідальності. Наказові дії подаються без персоніфікації виконавця: текст концентрує увагу на самому процесі виконання адміністративних рішень, тоді як питання про того, хто нестиме відповідальність за їхні наслідки, фактично усувається. Інфінітивні конструкції створюють ефект нормативної безальтернативності: вони не допускають сумнівів, дискусії чи моральної оцінки, а лише фіксують перелік дій, обов'язкових до виконання.

Отже, у межах одного документа простежується перехід від *граматики передбачення* до *граматики наказу*. Якщо під час обговорення мовні засоби ще зберігають причинно-наслідковий зв'язок між рішенням і можливими наслідками для людей, то в тексті ухвали цей зв'язок руйнується. Людина зникає зі смислового центру висловлення, а її місце займають адміністративні дії, планові показники та організаційні процедури. Саме в такій трансформації мовної структури документа виявляється один із базових механізмів граматики відповідальності: моральна проблема поступово перетворюється на адміністративне завдання, а відповідальність за майбутній голод – на питання виконання плану.

Документ № 27 – обов'язкова постанова Буринського райвиконкому «Про порядок регулювання помелу зерна на млинах»³³ – репрезентує іншу модель граматики відповідальності, в якій адміністративний контроль реалізується через систему безособово-директивних конструкцій. Уже сама назва документа засвідчує трансформацію повсякденної життєвої практики в об'єкт нормативно-правового регулювання: *помел зерна* постає не як природне право людини на забезпечення власного існування, а як дія, що підлягає адміністративному контролю.

Ця модель послідовно реалізується в тексті постанови за допомогою низки приписових конструкцій: *«помол зерна проводити виключно за довідками», «заборонити власникам та орендарям млинів приймати на помол зерно без дозволу», «суворо забороняється передача довідок», «винні приватні громадяни притягуються».* Домінування інфінітивів і безособових форм концентрує увагу не на суб'єкті дії, а на самому механізмі регламентації. Дія *«молоти зерно»* втрачає характер природної господарської практики й набуває статусу адміністративно дозволеної процедури, здійснення якої можливе лише за умови дотримання встановлених правил. Отже, граматика документа не лише регламентує поведінку, а й змінює сам спосіб її мовного осмислення: людина постає не як суб'єкт права на харчування, а як потенційний порушник адміністративного порядку.

Особливо показовою є конструкція *«догляд за виконанням цього покладається на органи міліції, сільради та райзаготвідділи».* На відміну від попереднього документа, відповідальність тут не елімінується повністю, однак набуває іншої форми – інституційної. Агентом контролю виступає не конкретна посадова особа, а узагальнені номінації державних установ. Завдяки цьому

³³ Там само.

виконавець адміністративної дії ніби розчиняється в інституції, а відповідальність переноситься з індивідуального на організаційний рівень. Саме так формується граматика інституційної відповідальності, в якій владні повноваження персонально не локалізуються, а репрезентуються як функція державного механізму. Унаслідок цього контроль за помелом зерна постає не як втручання в одну з базових умов людського виживання, а як звичайна адміністративна процедура, що потребує лише належного виконання.

Не менш показовим є лист секретаря Буринського райкому КП(б)У (документ № 32),³⁴ у якому граматика відповідальності набуває ще однієї функції – криміналізації господарської діяльності. Уже перше формулювання – *«керівники колгоспів прямо і відверто хижацьки розбазарюють хліб»* – демонструє принципову зміну мовної інтерпретації події. Видача зерна колгоспникам репрезентується не як забезпечення людей результатами їхньої праці, а як злочинна дія. Цю модель послідовно підтримує система оцінної лексики: *«хижацьки»*, *«преступно»*, *«злочин»*, *«винних»*, *«карна відповідальність»*, *«жорстока партійна кара»*. Усі ці номінації формують криміналізовану мовну картину реальності, у якій право людини на харчування повністю витісняється юридичною й ідеологічною кваліфікацією її дій.

Особливої уваги заслуговує конструкція: *«РПК вимагає негайно виправити перекручення і цей злочин в практиці авансування, і надалі під саму сувору відповідальність цей злочин припинить і винних притягати до карної відповідальності»*. Її синтаксична організація ґрунтується на нагромадженні директивних інфінітивів – *«виправити»*, *«припинить»*, *«притягати»*, які створюють ефект безперервної адміністративної дії та невідкладності виконання наказу. Показово, що об'єктом цих дій є не голод, не нестача продовольства й не допомога населенню, а *«злочин»* видачі авансів колгоспникам. Унаслідок цього відбувається своєрідна інверсія відповідальності: відповідальність покладається не на систему примусового вилучення зерна, а на тих, хто намагався залишити його людям. Отже, граматика відповідальності виконує не лише репрезентативну, а й ідеологічну функцію, змінюючи саму логіку причинно-наслідкових зв'язків. У мовній структурі документа нормальне господарське рішення переосмислюється як злочин, тоді як реальні причини голоду повністю виводяться за межі офіційного дискурсу.

У документах № 37, 39 і 40³⁵ особливо виразно простежується ще один механізм граматики відповідальності – бюрократична абстракція, у якій мовна репрезентація голоду поступово витісняється системою статистичних показників і планових категорій. Домінування конструкцій *«темпи надходження заготівлі хліба значно упали»*, *«незадовільні надходження»*, *«малий відсоток виконання»*, *«ганебно виконують плани»*, *«план виконано лише на...»*, *«річний план поставили під загрозу зриву»* засвідчує принципову зміну

³⁴ Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

³⁵ Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

сміслового центру висловлення. У фокусі опиняється не людина та її фізичне виживання, а абстрактні адміністративні показники – *темпи, надходження, відсоток, план, зрив, прорив*. Саме вони стають основними суб'єктами офіційного повідомлення, тоді як голод і його людські наслідки повністю витісняються за межі мовної картини документа. Унаслідок цього відповідальність вимірюється не кількістю врятованих або загиблих людей, а ступенем виконання державного плану.

Особливо показовою є ідеологічна формула документа № 39: «боротьба за хліб є класова боротьба».³⁶ Це висловлення виконує функцію дискурсивної рамки, яка визначає інтерпретацію всіх наступних мовних конструкцій. Хліб перестає репрезентуватися як продукт харчування чи результат селянської праці й набуває статусу об'єкта політичного протистояння. Саме тому нейтральні на перший погляд адміністративні формули «*виконати план*», «*покласти край*», «*переключити на боротьбу*», «*залучити до роботи*», «*довести завдання*», «*вести нещадну боротьбу*» набувають виразної воєнно-мобілізаційної семантики. Лексема боротьба перестає позначати метафоричне змагання й функціонує як ключове поняття ідеологічного дискурсу, в межах якого будь-яке відхилення від адміністративних вимог інтерпретується як форма політичного опору. Отже, відповідальність визначається не ставленням до людського життя, а ступенем участі в «*боротьбі за хліб*», яка мовно прирівнюється до класового протистояння.

Ще виразніше процес воєнної концептуалізації реалізується в документі № 40,³⁷ де адміністративна діяльність послідовно описується за допомогою військової лексики. Формули «*форсування темпів*», «*справжня боротьба*», «*буксирні бригади*», «*глибокий прорив*», «*ліквідація ганебного прориву*», «*ударна вивершальна декада*», «*безперервні потоки червоних валок хліба*», «*рішучий злам*» формують цілісну метафоричну модель, у якій хлібозаготівельна кампанія осмислюється як фронтова операція. У межах цієї концептуальної схеми господарські процеси набувають ознак військових дій, а їхні учасники – ознак мобілізованого колективу, покликаного виконати стратегічне завдання.

Воєнна концептуалізація підтримується і граматичною організацією документа. Послідовне нагромадження директивних інфінітивів – «*зобов'язати*», «*поставити*», «*скупчити*», «*запропонувати*», «*розгорнути*», «*звернути*», «*притягти*», «*перевірити*», «*надіслати*» – створює динамічний ланцюг адміністративних приписів, що не залишає місця для обговорення, сумніву чи моральної оцінки. Інфінітивні конструкції забезпечують ефект безперервної мобілізації, у межах якої кожна наступна дія логічно продовжує попередню. За такої мовної організації відповідальність постає насамперед як обов'язок безумовного виконання наказу, тоді як питання про гуманітарні наслідки хлібозаготівельної кампанії повністю усувається з офіційного дискурсу. Отже, воєнна метафорика виконує не лише експресивну, а й важливу ідеологічну функцію: вона легітимізує адміністративне насильство, перетворюючи вилучення продовольства на складник «*класової боротьби*», а

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

виконання плану – на головний критерій оцінювання діяльності місцевої влади.

Документи № 45 і № 46³⁸ репрезентують завершальний етап трансформації граматики відповідальності, коли адміністративний дискурс остаточно набуває ознак репресивної мовної системи. Якщо в попередніх документах відповідальність ще модифікувалася або перерозподілялася між різними учасниками адміністративного процесу, то тепер вона стає безпосереднім інструментом політичного примусу. Мовні засоби використовуються вже не лише для регламентації поведінки, а й для визначення меж допустимого мислення та мовлення.

Особливо показовим є документ № 45,³⁹ у якому село Чернацьке занесено на «чорну дошку» за «явний саботаж у виконанні плану хлібозаготівель». Текст побудовано на нагромадженні директивних конструкцій: «оголосити районну парторганізацію змобілізованою», «заборонивши виїзд з села», «занести на чорну дошку», «вивезти весь крам», «продовжувати роботу судової бригади». Домінування інфінітивів і наказових форм створює ефект безперервного адміністративного впливу, в якому кожна наступна дія логічно продовжує попередню й не залишає простору для альтернативної поведінки. Особливої уваги заслуговує формулювання «виїзд без дозволу розглядатиметься як дезертирство з фронту хлібозаготівель». Воно поєднує воєнну метафорику з юридичною кваліфікацією дії, остаточно перетворюючи господарську кампанію на модель воєнного протистояння, а звичайне пересування людини – на криміналізований вчинок.

Найважливішою для нашого дослідження є конструкція «будь-які розмови про нереальність плану будуть розглядатись як вилазка класового ворога». Саме вона демонструє принципово новий рівень функціонування граматики відповідальності. Якщо в документі № 26⁴⁰ висловлення «план непосильний» функціонувало як аргумент у колективному обговоренні, то тепер аналогічне оцінне судження вже не допускається як легітимний елемент комунікації. Воно заздалегідь перекаваліфіковується у вияв «класового ворога», тобто набуває політичної й кримінальної семантики.

Отже, змінюється не лише зміст документа, а й граматичний статус самого мовлення. Оцінне висловлення перестає бути способом інтерпретації реальності й перетворюється на об'єкт адміністративного переслідування. Контролю підлягають уже не тільки дії людини, а й самі мовні форми, за допомогою яких вона може назвати, оцінити чи поставити під сумнів офіційну версію подій. Бачимо, що адміністративний контроль поширюється з поведінки на мовлення, а відтак – і на спосіб осмислення дійсності.

Саме в цьому, на нашу думку, найповніше виявляється еволюція граматики відповідальності в офіційно-діловому дискурсі доби Голодомору. Якщо на початковому етапі адміністративні тексти ще фіксували можливість

³⁸ Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

³⁹ Там само.

⁴⁰ Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

сумніву, обговорення й прогнозування наслідків, то в репресивному дискурсі навіть можливість мовного заперечення офіційної політики оголошується проявом ворожої діяльності. Оцінне судження перетворюється на караний мовленнєвий акт. Унаслідок цього офіційний дискурс контролює не лише поведінку людини, а й межі її мовної та когнітивної свободи, визначаючи, що саме може бути назване, обговорене чи поставлене під сумнів.

Документ № 46⁴¹ доводить репресивну модель граматики відповідальності до найвищого ступеня мовної концентрації. На відміну від попередніх текстів, окремі граматичні механізми функціонують тут уже не ізольовано, а як єдина система адміністративного примусу. У документі поєднано інституційного агента, директивні інфінітиви, номіналізації, лексику провини, заборони та покарання: «зобов'язати», «мобілізувати», «виключити з лав партії», «притягти до судової відповідальності», «провести чистку», «занести на чорну дошку», «припинити відпуск краму», «заборонити видавати довідки», «застосовуючи... заходи», «вживати адміністративні і судові репресії», «висилати... сесії суду», «знищуючи куркулів», «притягнення до відповідальності», «вжити рішучих заходів». Таке нагромадження директивних конструкцій формує текст, у якому майже кожне речення виконує функцію наказу, санкції або погрози. Мовна організація документа не лише регламентує поведінку, а й створює відчуття безперервного адміністративного тиску, в якому будь-яка дія підпорядковується логіці примусу.

Особливо показовою є конструкція: *«Переводячи рішучий натиск на злісних нездатчиків хліба, знищуючи куркулів, [що чинять] опір, – бюро РПК застерігає партосередки, сільради, уповноважених РПК від масових обшуків, від порушення революційної законності...»*. Її мовна організація виявляє внутрішню суперечність офіційного дискурсу. З одного боку, дієприслівникові конструкції *«переводячи рішучий натиск»*, *«знищуючи куркулів»* відкрито репрезентують репресивні практики як нормативний спосіб досягнення політичної мети. З іншого боку, вислів *«від порушення революційної законності»* виконує функцію легітимації цих дій, створюючи ілюзію їхньої правової впорядкованості. Так, насильство мовно репрезентується не як виняток, а як допустима форма державної діяльності за умови дотримання визначених адміністративних процедур.

Комплексний аналіз документів № 45–46⁴² дає змогу виокремити кілька взаємопов'язаних механізмів граматики відповідальності. Передусім це інфінітивна директивність, яка перетворює текст на безперервний ланцюг приписів і водночас мінімізує роль індивідуального виконавця. Другим механізмом виступає інституційна агентність, реалізована через узагальнені номінації *«РПК»*, *«бюро»*, *«пленум»*, *«президія РВК»*, *«сільради»*, *«уповноважені»*, *«органи міліції»*, *«ДПУ»*, *«прокуратура»*. Агент дії формально присутній у тексті, однак його персональна відповідальність розчиняється в назві державної установи. Третім механізмом є номіналізація, представлена віддієслівними іменниками *«виконання»*, *«зрив»*, *«прорив»*, *«мобілізація»*,

⁴¹ Там само.

⁴² Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

«перевірка», «застосування», «притягнення», «забезпечення», «ліквідація». Такі форми зміщують увагу з виконавця на сам процес адміністративної діяльності, внаслідок чого репресивні дії набувають вигляду звичайних управлінських процедур. Нарешті, важливим складником цієї моделі є ідеологічна перекатегоризація: *голод, нестача продовольства та опір селянства* систематично переосмислюються через лексеми «саботаж», «опортунізм», «куркульська практика», «класово-ворожі дії», що переводять гуманітарну катастрофу в площину політичного й кримінального дискурсу.

Отже, своєрідність документів № 45–46⁴³ полягає не лише у використанні окремих пасивних, безособових чи інфінітивних конструкцій, а у формуванні цілісної мовної системи, що забезпечує адміністративне конструювання реальності. Людина остаточно зникає зі смислового центру офіційного тексту, поступаючись місцем плану, мобілізації, боротьбі, контролю, репресіям і виконанню. Унаслідок цього відповідальність переноситься з організаторів хлібозаготівельної політики на тих, хто недостатньо активно забезпечує її реалізацію або намагається поставити під сумнів її доцільність. Саме так формується завершена модель граматики адміністративної відповідальності, у якій караним стає не лише вчинок, а й саме право назвати реальність такою, якою вона є.

Граматика наказу як мовний механізм адміністративного примусу

Граматика наказу є одним із найхарактерніших механізмів офіційно-ділового дискурсу доби Голодомору. Її основу становить системне використання інфінітивних конструкцій, безособових моделей та інших директивних засобів, що забезпечують нормативний характер адміністративного мовлення. На відміну від повсякденної комунікації, де наказ є лише одним із можливих типів висловлення, в офіційних документах він перетворюється на домінантний принцип текстотворення. Документ уже не описує реальність і не аргументує необхідність певних дій – він конструює обов'язкову модель поведінки адресата.

Найпосплідовніше ця модель реалізується через інфінітивні конструкції, які становлять основу синтаксичної організації досліджуваних документів. У протоколі засідання правління артїлі «Червона Армія»⁴⁴ після завершення обговорення з'являється ціла низка інфінітивів: «*визначити за реальний і ствердить*», «*утворити*», «*доручити*», «*покласти*», «*вести рішучу боротьбу*», «*організувати*», «*провадити*». Аналогічні конструкції регулярно повторюються в інших документах: «*провадити*», «*заборонити*», «*виправить*», «*припинить*», «*притягать*», «*зобов'язати*», «*мобілізувати*», «*перевірити*», «*виключити*», «*вжити рішучих заходів*». Незважаючи на різний зміст окремих документів, усі вони демонструють одну синтаксичну закономірність – домінування інфінітива як основної граматичної форми адміністративного волевиявлення.

Функція інфінітива в досліджуваних текстах значно ширша за звичайне вираження наказу. Ця форма не називає виконавця дії, а фіксує саму дію як

⁴³ Там само.

⁴⁴ *Цифровий архів Голодомору. Сумська область* / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

безальтернативну норму. Саме тому центр висловлення зміщується із суб'єкта на процес виконання. На відміну від особових дієслівних форм, що природно пов'язують дію з її виконавцем, інфінітив репрезентує її як необхідність, незалежну від індивідуальної волі конкретної особи. Унаслідок цього адміністративний примус набуває вигляду об'єктивної службової процедури.

Другим важливим складником граматики наказу є безособові директивні конструкції, які ще більше послаблюють експлікацію агента. Формули *«суворо забороняється»*, *«виїзд без дозволу розглядатиметься»*, *«розмови про нереальність плану будуть розглядатись»* не лише встановлюють норму, а й усувають мовця як її джерело. Заборона постає як безособова вимога самої адміністративної системи, а не рішення конкретної посадової особи. Отже, граматична організація документа створює ефект нормативної безособовості, у якій наказ сприймається як природний стан функціонування державного механізму.

Важливою ознакою граматики наказу є також ланцюгова організація директивних конструкцій. У більшості документів інфінітиви не функціонують ізольовано, а вибудовуються в послідовні синтаксичні ряди: *«зобов'язати – мобілізувати – перевірити – притягти – виключити – заборонити – вжити»*. Така організація створює ефект безперервного адміністративного руху, в якому кожна наступна дія логічно продовжує попередню. Текст набуває високого ступеня динамізму, однак цей динамізм спрямований не на розвиток аргументації, а на посилення примусу.

Особливо показовою є еволюція граматики наказу впродовж 1932 року. Якщо в документі № 26⁴⁵ директивні конструкції ще співіснують із дискусійними репліками членів правління, то в документах № 45–46⁴⁶ простір для обговорення остаточно зникає. Особові дієслівні форми, що виражають сумнів, оцінку чи прогноз, майже повністю витісняються наказовими моделями. Унаслідок цього офіційний документ перестає бути засобом фіксації колективного обговорення й перетворюється на інструмент безпосереднього програмування поведінки.

Отже, граматика наказу становить один із базових мовних механізмів адміністративного дискурсу доби Голодомору. Через системне використання інфінітивних і безособових директивних конструкцій офіційні документи формують особливу модель мовної репрезентації влади, в якій адміністративне рішення набуває статусу безумовної норми, а його виконання – єдиною можливою формою поведінки. За таких умов мовлення перестає бути засобом обговорення дійсності й перетворюється на інструмент її нормативного конструювання.

Лексика оцінювання як механізм мовного конструювання вини

На відміну від граматики наказу, що забезпечує нормативну організацію адміністративного дискурсу, оцінна лексика виконує іншу комунікативну функцію – вона формує мовну модель вини. У досліджуваних документах оцінювання не слугує засобом нейтральної характеристики подій чи

⁴⁵ Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

⁴⁶ Там само.

морального осмислення ситуації. Його основне призначення полягає в ідеологічній кваліфікації учасників хлібозаготівельної кампанії та визначенні тих, на кого має бути покладено відповідальність за невиконання державного плану. Показово, що негативна оцінка майже ніколи не стосується адміністративних рішень, завищених планових показників чи самої політики хлібозаготівель. Натомість її об'єктом послідовно стають місцеві виконавці, керівники колгоспів, селяни та будь-які прояви незгоди з офіційною позицією.

Найвиразніше цей механізм реалізовано в листі секретаря Буринського районного комітету КП(б)У (документ № 32),⁴⁷ де видача зерна колгоспникам репрезентується як суспільно небезпечне діяння: *«...керівники колгоспів прямо і відверто хижацьки розбазарюють хліб, видаючи його авансом на трудовні... Така практика є правоопортуністичним перекрученням лінії партії... РПК вимагає негайно виправити перекручення і цей злочин... винних притягати до карної відповідальності...»*.

У наведеному фрагменті простежується надзвичайно висока концентрація оцінної лексики. Прислівник *«хижацьки»* надає діям керівників колгоспів ознак свідомого руйнування державного порядку, тоді як дієслово *«розбазарюють»* репрезентує видачу зерна не як забезпечення людей продовольством, а як злочинне марнотратство державної власності. Особливо показовим є поєднання політичної та юридичної кваліфікації: словосполучення *«правоопортуністичне перекручення»* переносить ситуацію в площину ідеологічної боротьби, а лексеми *«злочин»*, *«винні»*, *«карна відповідальність»* остаточно криміналізують будь-яке відхилення від офіційної моделі поведінки.

Отже, оцінна лексика виконує не описову, а перекатегоризувальну функцію. Дія, яка в природній системі координат пов'язана із забезпеченням селян результатами їхньої праці, у партійному дискурсі переосмислюється як кримінально каране порушення. Відбувається своєрідна семантична інверсія: допомога людям мовно трансформується в злочин, тоді як вилучення продовольства залишається поза сферою негативного оцінювання.

Подібний механізм простежується і в постанові про занесення села Чернацького на «чорну дошку» (документ № 45),⁴⁸ де негативне оцінювання поширюється вже не на окрему особу, а на цілу громаду: *«...за явний саботаж у виконанні плану хлібозаготівель... Будь-які розмови про нереальність плану будуть розглядатись як вилазка класового ворога... Вести рішучу боротьбу з куркульською агітацією...»*.

Лексема *«саботаж»* переводить невиконання плану зі сфери господарських труднощів у площину навмисної антидержавної діяльності. Не менш показовою є конструкція *«вилазка класового ворога»*, в якій поєднуються воєнна та ідеологічна семантика. Іменник *«вилазка»* актуалізує образ наступальної дії противника, а словосполучення *«класовий ворог»* остаточно політизує будь-яку спробу критично оцінити реалістичність хлібозаготівельного плану. Унаслідок цього оцінне висловлення перестає бути елементом суспільної дискусії й набуває статусу політичного злочину.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

Особливо промовистим є зіставлення цього документа з протоколом засідання правління артілі «Червона Армія» (документ № 26).⁴⁹ Якщо на початку серпня 1932 року учасники засідання ще відкрито говорили: *«план хлібозаготівлі непосильний», «народ зостанеться голодний»*, то в наступних документах сама можливість такого висловлення вже кваліфікується як прояв *«класово-ворожої»* позиції. Отже, змінюється не лише політичний контекст, а й мовний статус оцінки: із засобу осмислення ситуації вона перетворюється на підставу для криміналізації мовлення.

Найвищого ступеня концентрації оцінна лексика досягає в документі № 46,⁵⁰ де практично кожне негативне явище отримує попередню ідеологічну кваліфікацію: *«злісні нездатчики хліба», «куркулі», «правоопортуністична практика», «ганебне відставання», «злочинна бездіяльність», «рішучий натиск», «адміністративні і судові репресії»*. Прикметники *«злісний», «ганебний», «злочинний»* виконують не лише характеризувальну, а й кваліфікаційну функцію. Вони формують негативний образ адресата ще до будь-якої юридичної процедури, створюючи мовну модель наперед визначеної вини. Саме тому оцінні лексеми закономірно поєднуються з назвами покарань – *«репресії», «притягнення до відповідальності», «натиск»,* – утворюючи єдину систему мовного обґрунтування каральних дій.

Отже, оцінна лексика в офіційно-діловому дискурсі 1932–1933 років виконує значно ширшу функцію, ніж експресивне забарвлення тексту. Вона є одним із провідних механізмів мовного конструювання вини, за допомогою якого визначаються межі допустимої поведінки, формується образ винного та легітимується необхідність адміністративного чи кримінального покарання. Показово, що негативне оцінювання систематично спрямовується не на державну політику чи її наслідки, а на тих, хто не забезпечив виконання плану або поставив під сумнів його реалістичність. Саме тому можна стверджувати, що оцінна лексика перестає бути засобом характеристики дійсності й перетворюється на інструмент її ідеологічного переосмислення, мовно конструюючи винуватця трагедії та водночас приховуючи її справжні причини.

Воєнна концептуалізація хлібозаготівельної кампанії

Однією з найхарактерніших особливостей офіційно-ділового дискурсу доби Голодомору є систематичне осмислення хлібозаготівельної кампанії крізь призму воєнної сфери. У досліджуваних документах господарські процеси послідовно репрезентуються за допомогою лексики *боротьби, наступу, мобілізації, прориву, натиску, удару, перемоги*, що формує відповідну концептуальну модель інтерпретації подій. Такий спосіб мовної репрезентації не є випадковим стилістичним прийомом, а виконує функцію концептуальної метафори, у межах якої хлібозаготівельна кампанія осмислюється як воєнна операція, а виконання державного плану – як стратегічне бойове завдання.⁵¹

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics*. Vol. 1. Cambridge, MA : MIT Press, 2000. 565 p.

Ключовим елементом цієї концептуальної моделі є документ № 39,⁵² у якому проголошено: *«Боротьба за хліб є класова боротьба»*. Це висловлення має програмний характер, оскільки встановлює семантичну тотожність між господарською діяльністю та воєнно-політичним протистоянням. Повторення іменника *боротьба* в межах одного речення виконує не стилістичну, а концептуальну функцію: воно поєднує дві різні сфери досвіду в єдину модель осмислення дійсності. Унаслідок цього хліб перестає репрезентуватися як результат праці або засіб забезпечення життя й набуває статусу стратегічного ресурсу, за який необхідно вести боротьбу. Відповідно, виконання хлібозаготівельного плану починає сприйматися не як господарський процес, а як складник політичного й воєнного протистояння.

Подальший розвиток цієї концептуальної моделі простежується в документі № 40,⁵³ де військова лексика формує вже не окремі образи, а цілісний мовний простір. Про це свідчать словосполучення: *«форсування темпів хлібозаготівлі»*, *«справжня боротьба за хліб»*, *«буксирні бригади»*, *«глибокий прорив»*, *«ліквідація ганебного прориву»*, *«ударна вивершальна декада»*, *«безперервні потоки червоних валок хліба»*, *«рішучий злам»*. Усі ці мовні одиниці належать до семантичного поля війни або мобілізації й послідовно проєктують його на сферу сільського господарства. Особливо показовими є лексеми *форсування*, *прорив*, *боротьба*, які у своєму первинному значенні позначають елементи наступальної військової операції. Перенесені до адміністративного дискурсу, вони докорінно змінюють інтерпретацію самої хлібозаготівельної кампанії: вилучення зерна осмислюється як наступальна операція, що потребує максимальної мобілізації людських і матеріальних ресурсів.

Не менш промовистою є номінація *«червоні валки хліба»*. У буквальному значенні слово *валка* означає організовану колону підвід, однак у поєднанні з прикметником *червоні* ця лексема набуває виразної ідеологічної символіки. Вона вже не позначає лише спосіб транспортування зерна, а репрезентує своєрідний ритуал демонстрації успішного виконання державного завдання. Як бачимо, навіть звичайна господарська операція отримує ознаки політичної акції, покликаної засвідчити ефективність адміністративної системи та символічно підтвердити її перемогу.

Воєнна концептуалізація закономірно впливає і на мовне моделювання учасників подій. У постанові про занесення села Чернацького на *«чорну дошку»* (документ № 45)⁵⁴ зазначено: *«будь-які розмови про нереальність плану будуть розглядатись як вилазка класового ворога»*. У цій конструкції господарська дискусія остаточно витісняється воєнною моделлю мислення. Іменник *вилазка* передбачає активні дії противника, тоді як словосполучення

Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. Stanford : Stanford University Press, 1987. 516 p.; Chilton P. *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London ; New York : Routledge, 2004. 226 p.

⁵² *Цифровий архів Голодомору. Сумська область* / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

⁵³ *Цифровий архів Голодомору. Сумська область* / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

⁵⁴ Там само.

класовий ворог остаточно закріплює за опонентом статус учасника воєнного конфлікту. Унаслідок цього навіть критична оцінка реалістичності плану перестає бути елементом господарського обговорення й інтерпретується як форма ворожої діяльності.

Подібна концептуальна модель досягає найбільшої завершеності в документі № 46,⁵⁵ де воєнна метафорика організовує вже всю логіку адміністративного тексту. Формули *«переводячи рішучий натиск»*, *«знищуючи куркулів»*, *«мобілізувати партійні сили»*, *«вести боротьбу»*, *«вживати адміністративні і судові репресії»* репрезентують діяльність державних органів як закономірний розвиток бойової операції. Особливо показовим є дієприслівниковий зворот *«переводячи рішучий натиск»*, який актуалізує процесуальність, безперервність і цілеспрямованість наступальних дій. Унаслідок цього репресивні заходи постають не як виняткова реакція на кризову ситуацію, а як закономірний і необхідний етап боротьби за досягнення визначеної політичної мети.

Отже, воєнна концептуалізація виконує в офіційно-діловому дискурсі доби Голодомору кілька взаємопов'язаних функцій. Передусім вона легітимізує адміністративне насильство, оскільки в умовах воєнної моделі світу жорсткі методи державного втручання сприймаються як природні й виправдані. Водночас вона поляризує соціальний простір, поділяючи його на *«своїх»* і *«ворогів»*, а також переорієнтовує систему цінностей офіційного дискурсу, витісняючи зі смислового центру документа людину, її життя та потреби. Натомість вирішального значення набувають поняття *боротьби*, *мобілізації*, *наступу*, *прориву*, *натиску* й *перемоги*. У результаті хліб перестає осмислюватися як засіб існування або результат людської праці й перетворюється на стратегічний ресурс політичного протистояння, тоді як виконання плану набуває статусу стратегічної мети, заради досягнення якої мовно легітимізуються адміністративний примус і репресивні практики.

Колективне конструювання відповідальності як мовна стратегія офіційно-ділового дискурсу

У досліджуваних документах відповідальність послідовно втрачає індивідуальний характер і набуває виразно колективної форми репрезентації. Це простежується не лише на змістовому, а й на граматичному та лексичному рівнях. Суб'єктом адміністративної оцінки, покарання або мобілізації дедалі частіше виступає не конкретна особа, а колективний соціальний чи територіальний об'єкт. Унаслідок цього офіційно-діловий дискурс формує своєрідну модель колективного конструювання відповідальності, за якої носієм провини стає не індивід, а спільнота, до якої він належить.

Особливо виразно ця мовна стратегія реалізована в резолюції бюро Конотопського районного комітету КП(б)У від 16 листопада 1932 р.⁵⁶ Уже на початку документа відповідальність покладається не на окремих посадовців, а

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ *Цифровий архів Голодомору. Сумська область* / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

на колективні суб'єкти: *«оголосити всю парторганізацію за мобілізовану і в надзвичайному положенні»*, *«оголосити за мобілізований весь актив»*, *«мобілізувати мінімум 75 чоловік»*. Лексеми *парторганізація*, *актив*, *мобілізовані* функціонують як узагальнені колективні номінації, що репрезентують спільноту як єдиного суб'єкта адміністративної дії. Отже, відповідальність окремих осіб мовно інтегрується в колективну відповідальність організації.

Ще показовішою є мовна репрезентація покарання. У документі зазначено: *«оголосити ці села на чорній дошці»*, *«попередити ці села»*, *«застосувати всі міроприємства до сел, що з'являються на чорній дошці»*. У наведених конструкціях граматичним об'єктом адміністративного впливу виступають топоніми, а не конкретні люди. Назви населених пунктів набувають синтаксичної функції носіїв вини, що свідчить про перенесення відповідальності з окремих виконавців на всю локальну спільноту. Такий мовний механізм легітимізує застосування санкцій до всіх мешканців села незалежно від їхньої особистої участі або непричетності до виконання плану хлібозаготівель.

Не менш показовими є конструкції, у яких відповідальність поширюється на професійні чи соціальні групи. Зокрема, у документі зазначено: *«попередити всіх членів партії, що будуть ухилятися від мобілізації... як ворогів народу»*. Граматична організація цього висловлення демонструє характерний для тоталітарного дискурсу механізм категоризації: потенційна поведінка окремих осіб автоматично переноситься на всю соціальну категорію *«члени партії»*, а завершальним етапом цієї мовної трансформації стає політична номінація *«вороги народу»*. Отже, відбувається перехід від опису можливого вчинку до ідеологічної кваліфікації цілої групи.

Аналогічний принцип простежується й у функціонуванні інших колективних номінацій: *одноосібники*, *актив*, *партосередки*, *громадські організації*, *села*, *парторганізація*. Усі вони регулярно виступають граматичними суб'єктами або об'єктами адміністративного впливу. Натомість індивідуальні назви осіб переважно з'являються лише тоді, коли йдеться про призначення виконавців або застосування персональних дисциплінарних заходів. Така асиметрія є показовою: позитивні управлінські функції персоніфікуються, тоді як негативна оцінка й відповідальність систематично конструюються як колективні.

Отже, колективне конструювання відповідальності є однією з визначальних мовних стратегій офіційно-ділового дискурсу доби Голодомору. Через використання колективних номінацій і топонімів як граматичних носіїв адміністративного впливу офіційні документи істотно розширюють межі відповідальності, перетворюючи населені пункти, соціальні групи та професійні спільноти на суб'єктів колективної вини. Унаслідок цього відбувається системне розмивання меж між індивідуальною й колективною відповідальністю, що становить одну з характерних мовних ознак тоталітарного адміністративного дискурсу.

Мова бюрократичної абстракції як засіб деперсоналізації голоду

Однією з визначальних рис офіційно-ділового дискурсу доби Голодомору є поступове витіснення людини з мовної картини документа. У досліджуваних текстах увага послідовно зміщується від конкретної особи, її фізичного стану й потреб до абстрактних адміністративних категорій, що репрезентують виконання державної політики. У результаті голод перестає осмислюватися як людська трагедія й постає насамперед як проблема виконання планових показників, темпів заготівель і дисципліни виконавців. Саме тому одним із провідних мовних механізмів офіційно-ділового дискурсу стає бюрократична абстракція – система лексичних і граматичних засобів, за допомогою яких конкретний людський досвід замінюється адміністративними категоріями.

Показово, що в документах домінують не номінації, пов'язані з життям людини, а слова, які репрезентують процеси державного управління. Уже на початку резолюції бюро Конотопського райкому КП(б)У⁵⁷ зазначено: *«бюро РПК констатує абсолютно незадовільний стан виконання хлібозаготівель... план хлібозаготівель в загрозливому стані... Для забезпечення плану та виконання завдань по хлібозаготівлі...»*. У центрі висловлення перебуває не людина, а *план, стан, виконання, завдання*. Саме ці абстрактні адміністративні поняття структурують зміст документа й визначають його смислову перспективу. Вони формують своєрідну мовну модель, у якій основним об'єктом турботи виступає не життя населення, а функціонування державного механізму. Навіть прикметник *загрозливий* характеризує не гуманітарну ситуацію, а *стан виконання плану*, що свідчить про зміщення аксіологічного центру офіційного дискурсу.

Аналіз мовної організації досліджуваних документів дає змогу простежити закономірне протиставлення двох лексико-семантичних площин. З одного боку, реальна гуманітарна ситуація передбачала б активне функціонування номінацій, пов'язаних із людським досвідом: *голод, їжа, хліб, життя, смерть, допомога, виживання, дитина, родина*. З іншого боку, офіційно-діловий дискурс майже повністю заміщує цю лексику адміністративними поняттями: *план, виконання, темпи, завдання, мобілізація, контроль, зрив, ліквідація, відсоток виконання, організація роботи*. Показово, що саме друга група номінацій формує смисловий центр документів, тоді як слова, які безпосередньо репрезентують людське страждання, практично не функціонують. Унаслідок цього відбувається своєрідне лексичне переорієнтування реальності: у центрі офіційного повідомлення опиняються адміністративна процедура, ефективність виконання плану та система контролю за його реалізацією, тоді як людина і її право на життя витісняються на периферію мовної картини світу. Фактично офіційно-діловий дискурс конструює альтернативну модель дійсності, у якій гуманітарна катастрофа осмислюється не через категорії людського існування, а через категорії адміністративного управління.

Особливу роль у бюрократичній репрезентації дійсності відіграють статистичні показники. Документ відкривається цифровою характеристикою: *«загальний план – 69,6 %, одноосібники – 47,1 %»*. Подібна форма подання

⁵⁷ Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

інформації демонструє переважання кількісного способу осмислення реальності. Масове недоїдання, виснаження населення чи нестача продовольства залишаються поза межами офіційного повідомлення, натомість мовна увага концентрується на відсотках виконання. Отже, статистичний показник набуває статусу основної одиниці адміністративного опису, витісняючи зі смислового центру документа конкретну людину та її досвід.

Аналогічна закономірність простежується й у постанові Конотопського райкому КП(б)У від 29 вересня 1932 р.,⁵⁸ де наголошується: *«темпи надходження заготівлі хліба... значно упали... Абсолютно незадовільні надходження хліба... Неприпустимо малий відсоток виконання твердих завдань...»*. У цьому фрагменті головними стають лексеми *темпи, надходження, відсоток виконання*, які характеризують ефективність адміністративного процесу, а не стан людей. Власне поняття *голоду* повністю зникає з тексту, поступаючись місцем службовій лексиці управління. Унаслідок цього гуманітарна катастрофа осмислюється як проблема організації роботи та виконання виробничих показників.

Важливою ознакою бюрократичної абстракції є активне використання віддієслівних іменників, що позначають процес без конкретного виконавця: *виконання, забезпечення, організація, мобілізація, перевірка, посилення, форсування, ліквідація, притягнення, проведення*. Їхнє систематичне функціонування добре ілюструє резолюція райкому: *«Для забезпечення плану... оголосити всю парторганізацію за мобілізовану... мобілізувати мінімум 75 чоловік... заборонити виїзд... до закінчення хлібозаготівель»*.⁵⁹ На відміну від особових дієслів, віддієслівні іменники об'єктивують дію, перетворюючи її на абстрактний процес і послаблюючи зв'язок із конкретним виконавцем. Унаслідок цього адміністративна діяльність набуває ознак безособового механізму, що функціонує ніби незалежно від конкретних людей.

Не менш показовим є переважання узагальнених адміністративних номінацій над індивідуальними назвами осіб. Документи значно частіше оперують поняттями *район, парторганізація, партосередок, актив, бригада, сільрада, колгосп, одноосібний сектор*, ніж конкретними іменами людей. Наприклад, у резолюції читаємо: *«оголосити всю парторганізацію за мобілізовану... оголосити за мобілізований весь актив... всім партосередкам... всім громадським організаціям...»*.⁶⁰ Граматичними суб'єктами виступають не окремі особи, а адміністративні або колективні утворення. Такий спосіб мовної організації тексту сприяє деперсоналізації відповідальності й формує уявлення про суспільство як систему керованих адміністративних одиниць.

Особливо показовим є те, що бюрократична лексика поступово витісняє сам гуманітарний вимір трагедії. У документах детально регламентуються *«щоденні календарні завдання», «організація виїзних сесій», «своєчасний розгляд судових справ», «інформаційні повідомлення про хід хлібозаготівлі», «участь кожного працюючого у виконанні завдань»*. Натомість майже повністю

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

⁶⁰ Там само.

відсутні номінації, що безпосередньо репрезентують голод, фізичне виснаження, смерть чи потребу людей у продовольстві. Унаслідок цього мовна картина документа будується навколо процесів управління, контролю, обліку й виконання, тоді як людське життя опиняється поза межами офіційного опису.

Отже, бюрократична абстракція є одним із ключових мовних механізмів конструювання офіційно-ділового дискурсу доби Голодомору. Через домінування адміністративної термінології, статистичних показників, віддієслівних іменників і узагальнених колективних номінацій офіційні документи формують специфічну модель мовної репрезентації дійсності, у якій людина поступається місцем плану, процедурі та показнику. Саме така мовна організація забезпечує деперсоналізацію голоду, переводячи гуманітарну катастрофу в площину бюрократичного управління, контролю та звітності.

Мовне замовчування голоду як механізм конструювання офіційної реальності

Однією з найхарактерніших особливостей офіційно-ділового дискурсу 1932–1933 років є системне замовчування самого факту голоду. Попри те, що документи створювалися в умовах стрімкого погіршення продовольчої ситуації та масового голодування населення, лексеми, які безпосередньо називали б голод, смерть від голоду чи фізичне виснаження людей, у них практично не функціонують. Натомість офіційна комунікація концентрується на описі адміністративних процесів, виконанні державних завдань, контролі за їх реалізацією та застосуванні дисциплінарних заходів. Унаслідок цього формується специфічна мовна картина світу, в якій голод не заперечується прямо, а витісняється за межі офіційного опису.

Показово, що навіть у документах, присвячених хлібозаготівельній кампанії, основними предметами мовної репрезентації стають *план, темпи, виконання, мобілізація, контроль, завдання, ліквідація прориву, організація роботи, притягнення до відповідальності*. Отже, відбувається характерне семантичне заміщення: реальна гуманітарна катастрофа поступається місцем описові адміністративних процедур. Наприклад, у постановах і резолюціях постійно повторюються конструкції: *«забезпечити виконання плану»*, *«форсувати темпи хлібозаготівель»*, *«ліквідувати прорив»*, *«мобілізувати актив»*, *«організувати червоні валки»*, *«посилити боротьбу»*, *«виконати календарні завдання»*. Усі ці мовні одиниці формують адміністративний опис подій, однак практично не залишають місця для репрезентації людського виміру трагедії.

Особливо промовистим є той факт, що навіть тоді, коли документи характеризують ситуацію як *«загрозливу»* або *«незадовільну»*, ці означення стосуються не становища населення, а виключно стану виконання плану, темпів заготівлі, відсотків виконання чи організації роботи. Отже, семантичний центр офіційного повідомлення зміщується з людини на адміністративний процес. Небезпека осмислюється не як загроза людському життю, а як загроза виконанню державного завдання.

Важливою мовною ознакою такого замовчування є домінування процесуальної лексики над екзистенційною. Документи детально описують, що необхідно зробити: *мобілізувати, організувати, перевірити, забезпечити,*

притягнути до відповідальності, заборонити, ліквідувати, посилити, форсувати. Натомість вони майже не відповідають на інше питання – що відбувається з людьми. Відсутність лексем *голод, голодування, смерть, виснаження, нестача їжі, порятунок, допомога* є не випадковою прогалиною, а закономірною особливістю офіційного адміністративного мовлення.

Особливо показовою є семантична трансформація лексеми *хліб*. У досліджуваних документах він практично ніколи не постає як харчовий продукт або засіб виживання населення. Його репрезентовано передусім як об'єкт *державного обліку, заготівлі, вилучення, транспортування, виконання плану та соціалістичного змагання*. Унаслідок цього первинна екзистенційна семантика хліба як основи людського життя поступається його адміністративній інтерпретації як державного ресурсу. Відбувається характерна для тоталітарного дискурсу переоцінка цінностей, за якої людська потреба відходить на периферію мовної картини світу.

Замовчування голоду реалізується не лише через відсутність відповідних номінацій, а й через систематичне інформаційне перевантаження адміністративними деталями. Документи надзвичайно докладно регламентують порядок виконання завдань, строки, форми контролю, відповідальність виконавців, діяльність бригад, організацію перевезення зерна, застосування адміністративних і судових заходів. Така деталізація створює ефект інформаційної повноти, хоча найважливіша обставина – масове голодування населення – фактично залишається поза межами офіційного повідомлення. Саме в цьому й полягає одна з найхарактерніших мовних стратегій офіційно-ділового дискурсу: не заперечувати трагедію відкрито, а зробити її невидимою через систему адміністративних номінацій.

Отже, мовне замовчування голоду є одним із визначальних механізмів конструювання офіційної реальності в документах доби Голодомору. Завдяки домінуванню адміністративної термінології, процесуальної лексики, статистичних показників і нормативних конструкцій офіційно-діловий дискурс створює альтернативну мовну картину світу, в якій гуманітарна катастрофа поступається місцем проблемам планування, контролю та виконання державних завдань. Отож мовне замовчування постає не як проста відсутність окремих слів, а як цілісний дискурсивний механізм конструювання офіційної реальності. Завдяки йому увага систематично зосереджується на дисципліні виконавців і результативності адміністративного механізму, тоді як людські втрати послідовно витісняються за межі офіційної мовної репрезентації.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що офіційно-ділові документи доби Голодомору 1932–1933 років є не лише історичними джерелами, а й складною мовною системою, в якій за допомогою граматичних, лексичних і дискурсивних засобів формується специфічна мовна модель офіційної реальності. Аналіз архівних матеріалів засвідчив, що категорія відповідальності в цих текстах не обмежується граматичним вираженням суб'єкта дії, а функціонує як комплексний механізм мовного конструювання суспільних ролей, розподілу вини та легітимації адміністративної політики.

Установлено, що граматика відповідальності реалізується через взаємодію кількох взаємопов'язаних мовних механізмів. Особливо це граматика наказу, представлена системним використанням інфінітивних конструкцій, безособових форм і директивних синтаксичних моделей, які трансформують документ із простору обговорення в інструмент адміністративного примусу. Такі мовні засоби не лише регламентують поведінку адресата, а й створюють враження безальтернативності владних рішень, мінімізуючи можливість їхнього критичного осмислення.

З'ясовано, що важливу роль у конструюванні відповідальності відіграє оцінна лексика, яка виконує не стільки описову, скільки кваліфікаційну функцію. Використання номінацій на зразок *саботаж*, *злочин*, *хижацьке розбазарювання*, *класовий ворог*, *ганебне відставання* забезпечує формування мовного образу винного, переводячи господарські труднощі в площину політичної та кримінальної відповідальності. Унаслідок цього офіційний дискурс не лише оцінює події, а й мовно конструє образ винного, визначаючи коло осіб і соціальних груп, на які покладається відповідальність за невиконання державної політики.

Аналіз документів також засвідчив системний характер воєнної концептуалізації хлібозаготівельної кампанії. Господарські процеси послідовно репрезентуються через лексику *боротьби*, *мобілізації*, *фронту*, *прориву*, *натиску*, *перемоги* та *ворога*, що змінює сам спосіб осмислення адміністративних процесів. Така концептуальна модель легітимізує застосування надзвичайних заходів, а репресивні практики набувають мовного виправдання як необхідні елементи боротьби за виконання державного плану.

Особливе значення для формування офіційної мовної картини світу має бюрократична абстракція, яка забезпечує поступову деперсоналізацію дискурсу. Домінування адміністративної термінології, статистичних показників, віддієслівних іменників та узагальнених колективних номінацій сприяє витісненню людини зі смислового центру документа. Офіційна реальність дедалі частіше описується через категорії *плану*, *темпів*, *відсотків виконання*, *контролю*, *мобілізації* та *звітності*, тоді як *людські втрати*, *фізичне виснаження* й *трагедія населення* залишаються поза межами офіційної мовної репрезентації.

Одним із найважливіших результатів дослідження стало встановлення того, що мовне замовчування голоду є системною стратегією офіційно-ділового дискурсу. Відсутність або мінімізація лексем, які безпосередньо репрезентують *голод*, *смерть*, *виснаження* чи *потребу в допомозі*, поєднується з надзвичайно високою концентрацією адміністративної, процесуальної та статистичної лексики. Унаслідок цього гуманітарна катастрофа мовно трансформується в проблему виконання плану, дисципліни виконавців і контролю за господарськими процесами, що докорінно змінює спосіб офіційної мовної репрезентації історичних подій.

Отже, граматика відповідальності в офіційно-ділових документах доби Голодомору постає як багаторівнева мовна категорія, що охоплює граматичні, лексичні, синтаксичні та дискурсивні механізми конструювання офіційної реальності. Її функціонування забезпечує не лише регламентацію адміністративної діяльності, а й послідовне зміщення відповідальності від

державної політики до місцевих виконавців, колективів і населення. Саме завдяки цим мовним механізмам офіційний дискурс формує специфічну мовну картину світу, в якій гуманітарний вимір Голодомору 1932–1933 років поступається місцем категоріям планування, контролю, мобілізації та виконання державних завдань. Запропонований підхід дає змогу розглядати граматичну організацію офіційно-ділового тексту не лише як елемент мовної системи, а як один із визначальних механізмів конструювання історичної пам'яті, легітимації владних практик і мовного моделювання відповідальності.

Подяка

Дослідження виконано в межах грантового проєкту, підтриманого Консорціумом із дослідження та освіти про Голодомор (Holodomor Research and Education Consortium, HREC) Канадського інституту українських студій Університету Альберти (Канада) та Міністерством закордонних справ Канади у межах ініціативи «Підтримка Національного музею Голодомору-геноциду в Україні», яку реалізує компанія Cowater International у партнерстві з Canada Ukraine Foundation (CUF).

Метою ініціативи є посилення спроможности Національного музею Голодомору-геноциду щодо збереження та популяризації пам'яті про Голодомор-геноцид, а також підвищення рівня суспільного усвідомлення цієї трагедії в Україні та світі.

Автори висловлюють щирю вдячність Holodomor Research and Education Consortium за фінансову підтримку дослідження, яка уможливила опрацювання джерельної бази та підготовку цієї публікації.

Список літератури

- Applebaum A. *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*. London : Allen Lane, 2017. 496 p.
- Assmann A. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 408 p.
- Assmann J. *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 392 p.
- Chilton P. *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London ; New York : Routledge, 2004. 226 p.
- Conquest R. *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*. New York : Oxford University Press, 1986. 412 p.
- Davies R. W., Wheatcroft S. G. *The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931–1933*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. 555 p.
- Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p.
- Fairclough N. *Language and Power*. 3rd ed. London ; New York : Routledge, 2015. 288 p.
- Halbwachs M. *On Collective Memory*. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 244 p.
- Halliday M. A. K., Matthiessen C. M. I. M. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2014. 808 p.

- Hart C. *Critical Discourse Studies in Context and Cognition*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2014. 254 p.
- Hopper P. J., Thompson S. A. Transitivity in Grammar and Discourse. *Language*. 1980. Vol. 56, No. 2. P. 251–299.
- Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. Stanford : Stanford University Press, 1987. 516 p.
- Naimark N. M. *Stalin's Genocides*. Princeton : Princeton University Press, 2010. 192 p.
- Ricoeur P. *Memory, History, Forgetting*. Chicago : University of Chicago Press, 2004. 642 p.
- Snyder T. *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. New York : Basic Books, 2010. 524 p.
- Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics*. Vol. 1. Cambridge, MA : MIT Press, 2000. 565 p.
- van Dijk T. A. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p.
- van Dijk T. A. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 287 p.
- Wodak R. *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London : Sage, 2015. 280 p.
- Wodak R., Meyer M. (Eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 3rd ed. London : Sage, 2016. 328 p.
- Власенко В. М. Голодомор 1932–1933 рр. на Сумщині (до 75-х роковин національної трагедії). *Сумський історико-архівний журнал*. 2008. № IV–V. С. 29–70.
- Голодомор на Сумщині у спогадах очевидців* : збірник матеріалів / упоряд. С. В. П'ятаченко. Книга 1. Суми : Видавництво «МакДен», 2008. 168 с.
- Голодомор на Сумщині у спогадах очевидців* : збірник матеріалів / упоряд. С. В. П'ятаченко. Книга 2. Суми : Видавництво «МакДен», 2008. 184 с.
- Кульчицький С. В. *Голодомор 1932–1933 рр. в Україні як геноцид: труднощі усвідомлення*. Київ : Наш час, 2008. 424 с.
- Кульчицький С. В. *Червоний виклик. Історія комунізму в Україні*. Київ : Темпора, 2013. Кн. 2.
- Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні*. Сумська область. Суми : Собор, 2008. 920 с. URL: https://holodomormuseum.org.ua/wpcontent/uploads/2019/10/sumska_obl.pdf (дата звернення: 18.01.2026).
- Покидченко Л. М. (ред.). *Голодомор 1932–1933 років на Сумщині*. Суми, 2006. Суми: Видавництво «Ярославна», 2006.
- Сухенко В. Г., Харчук Л. В. Мовні стратегії осмислення Голодомору на Сумщині 1932–1933 років в усних наративах очевидців. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2026. № 13. С. 49–55. <https://doi.org/10.32782/philspu/2026.13.7>
- Сухенко В., Харчук Л. Джерела пам'яті: голодомор 1932–1933 років на Сумщині в архівних та опублікованих матеріалах. *Народознавчі зошити*. 2026. № 2 (188). С. 305–312. <https://doi.org/10.15407/nz2026.02.305>
- Ткаченко Б. І. *Під чорним тавром. Документи, факти, спогади. Історична розвідка про геноцид в Україні, і зокрема на Сумщині, в 1932–1933 роках*,

скріплена найвищим суддею – людською пам'яттю. 2-ге вид., доп. Суми : Мрія-1, 2008. 784 с.

Харчук Л. В., Сухенко В. Г. Межі дозволеної правди: мовні стратегії репрезентації Голодомору в регіональних офіційно-ділових текстах Сумщини. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки.* 2026. Вип. 1 (106). С. 237–248. [https://doi.org/10.35433/philology.1\(106\).2026.237-248](https://doi.org/10.35433/philology.1(106).2026.237-248)

Цифровий архів Голодомору. Сумська область / упоряд. Л. Покидченко. 2020. URL: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0000029> (дата звернення: 23.01.2026).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**МОВОЗНАВЧА СПАДЩИНА ЛЕВКА ПОЛЮГИ:
ТРАДИЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**
(ДО 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

[Електронний ресурс] /
відп. ред. Мирослава Гнатюк, Лілія Харчук. –
Львів: Манускрипт, 2026. – 650 с.

Наукові редактори: Ганна Дидик-Меуш, Зоряна Куньч, Оксана Литвин,
Оксана Микитюк, Тетяна Ястремська

Рецензенти: Павло Гриценко, Галина Мацюк, Йоанна Гетка

Редагувальна робота: Софія Булик-Верхола, Галина Городиловська,
Володимир Дяків, Мирослава Попадинець, Анна Середницька,
Юлія Теглівець, Ірина Черевко, Ірина Шмілик

Комп'ютерне верстання: Любомир Дяків

Художник обкладинки: Олег Коваль

Здано у видавництво 12.05.2026. Підписано до друку 10.06.2026.

Видавництво
ТзОВ «Компанія “Манускрипт”»
вул. Руська, 16/3, м. Львів, 79008
тел. (032)235-60-00

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК №3628 від 19.11.2009 року